

РЕГІОНАЛЬНА ТАБІРНА МЕРЕЖА ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА КИЇВЩИНІ У 1946 – 1950 РОКАХ

Чекиш Назар Вікторович

аспірант,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ

e-mail: chekyshnazar@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0000-0888-2456>

***Анотація. Мета статті.** На основі аналізу документів із фондів Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України розглянуто та проаналізовано діяльність МВС СРСР зі створення, розбудови, реорганізації та ліквідації стаціонарних таборів для іноземних військовополонених (далі – СТВ) у Києві та Київській області у 1946–1950 рр. Звернуто увагу на характерні риси та особливості табірної мережі для військовополонених у регіоні після Другої світової війни. **Методологія дослідження** визначена принципами науковості, історизму та об'єктивності. Системний метод дав змогу схарактеризувати мету та завдання влади в організації таборів для військовополонених на Київщині. Метод контекстного аналізу юридичних актів дав змогу висвітлити та проаналізувати зміст відомчих нормативних документів МВС СРСР у цьому питанні. **Новизна дослідження** визначається постановкою та розробкою питання, яке досі не знайшло детального аналізу в працях, присвячених регіональним аспектам історії радянського військового полону періоду Другої світової війни. **Висновки.** У 1946–1950 рр. На Київщині функціонувала розгалужена мережа стаціонарних таборів і табірних відділень, які забезпечували трудове використання іноземних військовополонених на ключових об'єктах промисловості, транспорту, енергетики та будівництва. Організаційна динаміка табірної мережі визначалася двома взаємопов'язаними процесами – зростанням масштабів трудової експлуатації та поступовим згоранням системи у зв'язку з репатріаційними кампаніями кінця 1940-х рр. Характерною особливістю регіональної табірної структури було її високе адміністративне навантаження: часті реорганізації, зміни дислокацій і лімітів контингентів, що свідчить про прагнення радянського керівництва максимально ефективно використовувати ресурс примусової праці. У досліджуваній період на території Київської області діяли два стаціонарні табори для військовополонених – № 62 та № 414, у складі яких функціонували десятки табірних відділень і відряджень. Їхні контингенти активно залучалися до будівництва промислових об'єктів, реконструкції транспортної мережі, відновлення міської інфраструктури. Саме у Києві було створено низку режимних і особливо-режимних відділень, що відображало зростання контролюючих та репресивних функцій радянської табірної системи. У 1948–1949 рр. процеси масової репатріації спричинили різке скорочення чисельності військовополонених і поступову ліквідацію більшості табірних підрозділів. Проте навіть у цей час МВС СРСР продовжувало використовувати залишки контингентів у пріоритетних галузях народного господарства – насамперед у будівництві, шляховому господарстві та промисловості паливно-енергетичного комплексу. Отже, функціонування таборів для військовополонених на Київщині в 1946–1950 рр. є яскравим прикладом післявоєнної мобілізаційної моделі використання людських ресурсів у СРСР. Ця система, що поєднувала репресивні й економічні механізми, стала невід'ємним елементом відбудовчої політики*

радянської влади та складовою ширшого контексту історії примусової праці в повоєнній Україні.

Ключові слова: військовополонені, Друга світова війна, Київ, Київська область, стаціонарні виробничі табори, табірні відділення, трудове використання, реорганізація та ліквідація таборів, репатріація військовополонених.

Постановка проблеми. Події сучасної російсько-української війни останнім часом актуалізували науковий та суспільний інтерес до проблематики військового полону часів Другої світової війни та повоєнного періоду. Як з'ясувалося, й досі багато конкретних аспектів цієї загальної проблеми залишаються малодослідженими. Серед іншого це стосується й регіонального виміру, який, за невеликим виключенням, продовжує залишатися за межами предметного інтересу дослідників соціальної історії війни. До таких, зокрема, належить і тема організації та функціонування радянських таборів для іноземних військовополонених на Київщині, зокрема у повоєнний період, коли на території регіону спеціальні структури МВС СРСР створили та утримували цілу мережу стаціонарних таборів і табірних відділень для іноземних військовополонених, робочі руки яких господарські органи активно використовували на відбудові зруйнованої війною економіки, соціальної сфери, транспортної та енергетичної інфраструктури.

Стан вивчення теми в науковій літературі. Проблема перебування іноземних військовополонених у радянських таборах на території України привернула увагу дослідників порівняно недавно. Одним із перших до її вивчення звернувся професор, фахівець з історії радянських спецслужб Анатолій Чайковський. Він окреслив загальні умови організації та функціонування таборів для німецьких військовополонених у СРСР і, зокрема, в УРСР у 1939–1956 рр. Серед іншого автор подав відомості й про окремі табори на території Київщини [Чайковський, 2005].

Більш предметно питання використання праці іноземних військовополонених у таборах України, насамперед у Києві в 1946–1950 рр., дослідила Діана Алексєєва-Процюк [Алексєєва-Процюк, 2007, с. 11–14; 2008, с. 255–259; 2011]. Її праці зосереджені на соціально-економічних аспектах табірної системи, участі полонених у відбудові промислових об'єктів та умовах їхньої праці.

Вагомий внесок у розроблення теми зробив також Олександр Потильчак, який у спеціальній монографії розглянув передумови, причини та характер розвитку табірної мережі в УРСР у 1946–1950 рр. [Потильчак, 2004, с. 70–85]. Хоча дослідник не виділяє окремо Київську область, у цій та інших його працях містяться фрагментарні згадки про стаціонарні табори для військовополонених, розташовані в цьому регіоні.

Мета дослідження. На основі аналізу документів із фондів Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України розглянуто та проаналізовано діяльність МВС СРСР щодо розбудови стаціонарних таборів для іноземних військовополонених (далі – СТВ) у Києві та Київській області у 1946–1950 рр. Звернуто увагу на характерні риси та особливості табірної мережі для військовополонених у регіоні у цей період, розкрито передумови, причини та конкретні обставини організаційних змін в структурі таборів у досліджуваний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок 1946 року табірна мережа для військовополонених на території СРСР і зокрема в Україні зустріла масштабними організаційними та структурними змінами викликаними двома суперечливими тенденціями в її розвитку. З одного боку, внаслідок надходження нових контингентів військовополонених із радянської окупаційної зони у Центральній та Західній Європі, а також японських інтернованих з Далекого Сходу, відбувалося певне зростання чисельності бранців у стаціонарних таборах. Слід сказати, що на початку першого повоєнного року місто Київ продовжувало зберігати пріоритетне значення в контексті використання трудових ресурсів військовополонених. З іншого – тривав інтенсивний перерозподіл трудового ресурсу військовополонених між регіонами та підприємствами різних галузей господарства, викликаний ресурсними та інфраструктурними проблемами, що посилювались міжвідомчими бюрократичними суперечностями в боротьбі за дефіцитний та майже безоплатний ресурс робочих рук.

Передвісником майбутніх змін став підписаний заступником наркома внутрішніх справ СРСР по кадрам Борисом Обручниковим 16 січня 1946 р. наказ № 0044 з оголошенням змін у штатах працівників УПВІ НКВС УРСР та відділів у справах військовополонених та інтернованих низки обласних управлінь внутрішніх справ. Зокрема ВВІ УНКВС Київської області мало надалі утримуватись згідно типового штату № 9, а кількість працюючих у відділі співробітників зросла [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 152, прим. 6, арк. 1–2].

На початку 1946 р. у стаціонарних таборах на території Київської області перебував чималий контингент іноземних військовополонених. За офіційними даними Оперативного відділу УПВІ МВС УРСР, станом на 1 березня поточного року у трьох таборах для військовополонених на території Київської області утримувалося 36,774 військовополонених. Із них: у київських таборах № 62 та № 414 – 26,404 та 7,920 бранців відповідно, а в СТВ № 186 (м. Сміла) – 2,450 військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 199, арк. 97].

По закінченні відбудовних робіт на цукрових заводах Черкащини НКВС СРСР розформував табірні відділення № 5 та № 6 смілянського СТВ № 186, що розміщувалися у селі Березняки під Смілою та в селищі Верхнячка поблизу Умані. Відповідні накази НКВС СРСР за підписом заступника наркома В. Чернишова з'явилися 12 та 18 березня 1946 р. Згідно цих відомчих нормативних актів контингенти ліквідованих табірних відділень (по 300 осіб у кожному) були передані до інших діючих виробничих підрозділів цього СТВ. Одночасно з ліквідацією табірних підрозділів зменшили й лімітну чисельність контингенту табору в Смілі до 2,700 осіб [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 152, прим. 32, арк. 1.; прим. 36, арк. 1].

Навесні 1946 р. відбувалися зміни в структурі табірних відділень СТВ № 62 у Києві. Зокрема, наказом МВС СРСР від 17 травня 1946 р. відбулося організаційне об'єднання табірних відділень № 20 та 21 цього табору шляхом ліквідації другого (що обслуговував Київську будівельну дільницю Управління цивільного повітряного флоту) та переведення його контингенту до табірної відділення № 20. При цьому лімітна чисельність останнього зросла до 1,000 осіб (250 з яких, як і раніше, мали працювати на будівництві об'єктів УЦПФ) [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 152, прим. 78, арк. 1–2].

Прагнучи використати робочі руки військовополонених на будівництві житла для своїх працівників МВС СРСР наказом № 00558 від 18 червня 1946 р. організувало чергове відділення у складі Київського табору № 62. Дислокувався цей виробничий підрозділ № 27 (з лімітом – 400 військовополонених) при Будівельно-монтажному тресті № 3 МВС СРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 152, прим. 88, арк. 1].

Наказом МВС СРСР № 00934 від 19 жовтня 1946 р. змінили місця свого розміщення табірні відділення № 1 та № 14 СТВ № 62, що до цього забезпечували робочою силою будівельно-відновлювальні управління Голоvwійськпромбуду та Південно-Західної залізниці. Перше з частиною контингенту, передислокували із залізничної станції Дарниця на станцію Пост Волинський, одночасно зменшивши його лімітну наповнюваність до 700 бранців, яких мали використовувати на будівництві об'єктів нафтогазової інфраструктури. Табірне відділення № 14 розмістили у Фастові, де військовополонені працювали на будівництві місцевого заводу «Червоний Жовтень». Біля 800 мешканців табірних бараків, які ще залишалися у табірному відділенні № 1, було вирішено помістити в зону 13-го табірної підрозділу, водночас збільшивши ліміт його контингенту до 2000 бранців. Підкреслимо, що всі ці «хитромудрі» переміщення трудового фонду керівництво київського табору для військовополонених № 62 здійснило за наказом із Москви лише для того, щоб МВС УРСР у звільнених таким чином табірних бараках облаштував власні склади військового спорядження [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 154, прим. 28, арк. 1–2].

Із поступовим зменшенням чисельності контингентів таборів для військовополонених, що відбувалося з цілком об'єктивних причин (високий рівень захворюваності та смертності, репатріація непрацездатних бранців тощо) все більшої актуальності для влади набувало завдання приведення у відповідність кількості таборів і табірних відділень з реальною чисельністю військовополонених у них. Цю роботу ГУПВІ МВС СРСР розпочало ще навесні 1946 р., а підставами для «укрупнення таборів» та встановлення лімітів контингенту в межах фактичної його наявності стали відомчий наказ № 00305–46 та підготовлена на його основі директива № 119–46. Протягом літа 1946 р. УПВІ МВС УРСР, ВВІ УМВС областей та управління таборів здійснили «ревізію» мешканців табірних бараків у результаті якої існуюче в Україні табірне господарство було реорганізоване.

29 листопада 1946 р. заступник міністра В. Чернишов підписав наказ МВС СРСР № 001048 «Про організаційні зміни у складі таборів МВС для військовополонених на території Української РСР і встановлення їм лімітної чисельності». Серед іншого глибокі структурні зміни торкнулися й таборів МВС для військовополонених на території Київської області. Зокрема, було розформоване табірне управління № 186 у Смілі на Черкащині. Три його діючі відділення (№№ 1–4) з 2,100 військовополоненими передали до складу київського СТВ № 62. Реорганізаційні зміни торкнулися й цього табору. Передусім у його структурі ліквідували табірне відділення № 24, бранці якого працювали на будівництві мосту через Дніпро. Водночас, усі 28 діючих табірних підрозділів київського табору отримали нові ліміти контингентів. Загалом лімітна наповнюваність СТВ № 62 зросла з 26,000 до 31,000 військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 154, прим. 46, арк. 1–4], а сам табір перетворився на величезну структуровану фабрику

підневільної праці. Цього разу організаційні зміни не торкнулися дислокованого в Києві управління СТВ для військовополонених у системі ГУШОСДОР МВС СРСР № 414. Станом на 1 січня 1947 р. (за неповними даними) мережа установ для військовополонених на Київщині включала в себе два табори у складі 38 табірних відділень із загальною лімітною чисельністю 46,000 осіб [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 185, арк. 1–49; спр. 192, арк. 1–66].

Таблиця 1. Структура, дислокація, лімітна чисельність контингенту табірних відділень управління та відділень СТВ № 62 (м. Київ), станом на 1 грудня 1946 р.*

№ зп	Номер табору/ відділення	Місце дислокації	Дата організації/ реорганізації	Ліміт контингенту
1	2	3	4	5
1.	62	Київ	13.09.1943/ 29.11.1946	31,000
1.1.	62/1	Пост Волинський, БУ-5, МБПП СРСР Головнафтогазопровід	29.11.1946	700
1.2.	62/2	Дарниця, Трест Київпаливбуд МБПП СРСР	29.11.1946	1,800
1.3.	62/3	Київ, Шкірзавод, Взуттєва фабрика МЛП УРСР	29.11.1946	600
1.4.	62/4	Київ. Приймально-розподільче т/в (УВБ № 26 та Кабельний завод МЕР СРСР)	29.11.1946	3,600
1.5.	62/5	Київ, трест Гідродорбуд, МЖЦБ УРСР	29.11.1946	1,100
1.6.	62/6	Київ. ОБМЧ-307, Трест Хрещатикбуд, МЖЦБ УРСР	29.11.1946	1,600
1.7.	62/7	Київенерго, МЕР СРСР, Укрпромбуд, Шиферний завод МБМ УРСР, Завод Керамік, МПБМ СРСР	29.11.1946	1,200
1.8.	62/8	Київ, трест Гідродорбуд, МЖЦБ УРСР	29.11.1946	600
1.9.	62/9	Київ. ОБМЧ-305, МЖЦБ УРСР	29.11.1946	1,800
1.10.	62/10	Київ. ОБМЧ-300, завод імені Лепсе, ММС СРСР	29.11.1946	800
1.11.	62/11	Київ. Трест М'ясохолодпром, МХП УРСР, Завод «Червоний гумовик», МГП СРСР, Управління будівництва при РМ УРСР	29.11.1946	700

1.12.	62/12	Київ, ОБВО військ МВС СРСР	29.11. 1946	1,000
1.13.	62/13	Дарниця, УБВЗ-13, УБВР Півд.-зах. зал. МШС СРСР	29.11. 1946	1,800
1.14.	62/14	Фастів. УВБ-26, будівництво заводу «Червоний Жовтень»	29.11. 1946	900
1.15.	62/15	Київ. БМУ-26, МАП СРСР, трест Київпаливобуд, МБПП СРСР	29.11. 1946	1,200
1.16.	62/16	Київ. Будівництво Ботанічного саду АН УРСР	29.11. 1946	700
1.17.	62/17	Київ. Трест Київпаливобуд, МБПП СРСР	29.11. 1946	1,700
1.18.	62/18	Дарниця. 2-й залізничний корпус МВБ СРСР	29.11. 1946	1,000
1.19.	62/19	Київ. Меблева фабрика імені Боженка, ММП УРСР	29.11. 1946	600
1.20.	62/20	Київ. БУ-5 тресту Головнафтогазопровід, МБПП СРСР. Укрбудконтора ЦПФ СРСР	29.11. 1946	1,500
1.21.	62/21	Зал. ст. Тараса Шевченка, УБВЗ-21 Одеської зал. МШС СРСР	29.11. 1946	1,100
1.22.	62/22	Київ. УБВР Півд.-зах. зал., УБВЗ-12, МШС СРСР, ТЕЦ, Мінелектромереж СРСР	29.11. 1946	1,200
1.23.	62/23	Київ. 2-й залізничний корпус МВБ СРСР	29.11. 1946	500
1.24.	62/24	Тальне. Гранітний кар'єр ГУШОСДОР МВС СРСР	29.11. 1946	600
1.25.	62/25	Київ. Деревообробний комбінат, тресту Укрбудліс, МЛП УРСР	29.11. 1946	500
1.26.	62/26	Носівка, Чернігівської обл. Підсобне господарство табору	29.11. 1946	800
1.27.	62/27	Київ. Будівельно-монтажний трест № 3, МВС СРСР	29.11. 1946	600
1.28.	62/28	Микільська слобідка. Трест Київпаливобуд МБПП СРСР	29.11. 1946	500
1.29.	62/29	Сміла. Цукрокомбінат МХП СРСР	29.11. 1946	400

*Примітка. Таблицю складено автором за даними: ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 154, прим. 46, арк. 1–4.

У переліку різнотипних виробничих установ для утримання і трудового використання військовополонених перебували й такі як «окремі робочі батальйони» (ОРБ). У квітні – травні 1946 р. на Київщині утворили 3 таких ОРБ з числом трудового контингенту в них від 500 до 1000 бранців. Зокрема, військовополонені з ОРБ № 415 та 441 (м. Київ) працювали на об'єктах будівництва Київського військового округу та Південно-західної залізниці, а контингент ОРБ № 451 (снт. Макарів) був «працевлаштований» на місцевих лісорозробках військово-будівельного управління Київського військового округу [ГДА МВСУ, ф. 83, оп.1, спр. 228, арк. 21]. Як стверджує професор О. Потильчак, хоч організаційно ці режимні виробничі підрозділи й підпорядковувалися Міністерству Збройних Сил СРСР, проте, охорона військовополонених, нагляд за дотриманням режиму та оперативна робота покладалися на низові ланки ГУПВІ МВС. Для цього, в новостворюваних робочих батальйонах організували додатковий штат співробітників [Потильчак, 2004, с. 73].

З початку 1947 р. не лише припинилося надходження нових партій військовополонених до таборів, але й намітився зворотній процес відтоку контингенту, пов'язаний з рядом чинників (репатріація непрацездатних, смертність, втечі, засудження військовими трибуналами тощо). Це безпосередньо вплинуло на зміни в табірній мережі для військовополонених на Київщині. Окремі установи ліквідувалися або змінювали місця дислокації та підприємства на яких працювали бранці. Попри це влада не знімала з табірної господарства ГУПВІ МВС СРСР тих завдань, що стосувалися реалізації важливих урядових народногосподарських програм. Внаслідок синергії цих двох протилежних тенденцій утримувати табори вдавалося можливим тільки за рахунок реорганізації існуючих табірних підрозділів та перерозподілу їхніх контингентів.

Наприклад, згідно наказу МВС СРСР № 00563 від 2 червня 1947 р. військовополонені табірної відділення № 28 СТВ № 62, закріплені на роботах тресту «Київпаливобуд», були переведені до Києва, де 300 осіб мали працювати на об'єктах будівельної контори ЦК КП(б)У, а 200 військовополонених передавалися будівельному тресту МДБ УРСР. Реорганізоване таким чином табірне відділення № 28 доукомплектували військовополоненими, які до цього часу працювали на інших об'єктах названих будівельних організацій [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 168, прим. 87, арк. 1].

У листопаді 1947 р. до Микільської Слобідки, на будівельний об'єкт тресту «Укрпаливобуд», було передислоковане табірне відділення № 3, бранці якого раніше працювали на київських підприємствах Міністерства легкої промисловості УРСР – на заводі шкіряних виробів та взуттєвій фабриці [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 170, прим. 77, арк. 1].

Часткова репатріація окремих категорій військовополонених призвела до зменшення чисельності контингентів таборів, що тепер значно відставала від розрахованої раніше лімітної чисельності установ. Пори це, чисельність адміністративного апарату та особового складу таборів продовжувала залишатися незмінною. МВС СРСР заходилося виправляти цю невідповідність.

5 липня 1947 р. наказом МВС СРСР № 00695 було суттєво скорочено адміністративний апарат табірної управління № 414, зменшено штати, лімітну чисельність (16,000 до 8,500 осіб) та змінено дислокацію його 8-ми табірних

відділень. Тепер табірне відділення № 1 при ДШР-10 у Києві отримало ліміт контингенту 2,200 осіб; відділення № 2 на Авторемонтному заводі в Дарниці – 1,100 військовополонених; відділення № 3 при ДШР-1 у Борисполі – 2,200 осіб; табірне відділення № 4 (4-й кілометр автошляху Київ – Харків) – 750 осіб; № 5 у селі Панфіли – 600 військовополонених; № 6 у селі Борщів – 1,150 осіб; № 7 на лісорозробках у селі Сильно – 500 бранців; оздоровче табірне відділення № 8 розраховувалось на одночасне утримання 5% військовополонених від списичного складу контингенту табору. [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 170, прим. 6, арк. 1].

Таблиця 2. Структура, дислокація, лімітна чисельність контингенту табірною управління та відділень СТВ № 414 (м. Київ), станом на 5 липня 1947 р.*

№ зп	Номер табору/ відділення	Місце дислокації	Дата організації/ реорганізації	Ліміт контингенту
1	2	3	4	5
1.	414	Київ	08. 1945/ 05.07.1947	8,500
1.1.	414/1	Київ. ДБР-10	05.07.1947	2,200
1.2.	414/2	Дарниця. Авторемонтний завод	05.07.1947	1,100
1.3.	414/3	Бориспіль. ДБР-1	05.07.1947	2,200
1.4.	414/4	ДБР-10. 4-й кілометр шосе Київ-Харків	05.07.1947	750
1.5.	414/5	Панфіли. ОДБР	05.07.1947	600
1.6.	414/6	Борщів. ДБР-1	05.07.1947	1,150
1.7.	414/7	Сильно. Лісорозробки	05.07.1947	500
1.8.	414/8	Оздоровче відділення (5% контингенту табору)	05.07.1947	425

*Примітка. Таблицю складено автором за даними: ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 170, прим. 6: 1–2.

Триваюча часткова репатріація військовополонених на батьківщину вплинула на скорочення їхніх контингентів у таборах, зокрема й на Київщині. У зв'язку з цим МВС СРСР вирішило в термін до 1 серпня 1947 р. узгодити штатні склади співробітників таборів із фактичною наявністю контингентів військовополонених. Саме так з'явився наказ № 00725 «Про приведення штатів таборів МВС для військовополонених у відповідність із наявністю в них контингентів», підписаний міністром внутрішніх справ С. Кругловим 11 липня 1947 р. Серед інших стаціонарних таборів нові типові штати та лімітну чисельність контингенту 28,900 осіб отримав СТВ № 62 [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 170, прим. 9, арк. 1–4].

Одним із результатів перерозподілу існуючих контингентів СТВ № 62 стала організація в його складі табірною відділення № 30. Згідно з наказом МВС СРСР № 001117 від 31 жовтня 1947 р., підписаним заступником міністра Василем Рясним, до

15 листопада 1947 р. МВС УРСР мало сформувати новий табірний підрозділ у Чернігові з лімітом 450 військовополонених. Цей контингент мав працювати на об'єктах Будівельного тресту № 3 МВС СРСР, а також заготовлювати картоплю, вирощену в підсобному господарстві СТВ № 177, для військ МВС Грузинського округу [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 170, прим. 67, арк. 1–2].

В умовах триваючої репатріації військовополонених із СТВ № 62 влада опинилася в ситуації коли мусила визначатися з пріоритетними галузями та підприємствами для використання праці тих контингентів, які ще залишалися в таборах. Прикладом такого адміністрування може бути передислокація табірної відділення № 3, контингент якого працював на підприємствах легкої промисловості – Київському шкірзаводі № 6 та взуттєвій фабриці. Наказом МВС СРСР № 001151 від 6 листопада 1947 р. весь контингент, апарат і майно табірної підрозділу перевели з міста на підприємства тресту «Укрпаливобуд» Міністерства будівництва підприємств паливної промисловості СРСР у приміське село Микільська Слобідка [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 170, прим. 77, арк. 1]. Отже, напередодні холодної зими 1947–1948 рр. влада зробила очевидний вибір на користь використання контингентів військовополонених саме на підприємствах паливної промисловості.

З метою узгодження штатів таборів для військовополонених з дійсною чисельністю їхніх контингентів, МВС СРСР у грудні 1947 – січні 1948 р. змінило лімітну чисельність окремих стаціонарних таборів та затвердило для цих установ нові штати персоналу. Зокрема, наказом № 001313 від 29 грудня 1947 р. міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов встановив нову лімітну чисельність контингенту київського СТВ № 62 у кількості 19,600 осіб. При цьому апарат табірної управління і відділення табору отримали типові штати № 7 [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 170, прим. 106, арк. 1-3]. Фактична ж чисельність контингенту його 19-ти табірних відділень, станом на 1 січня 1948 р., становила 18,991 особу [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 314, арк. 124].

Попри режимний характер загалом усіх установ утримання, трудового використання, лікування та навіть поховання іноземних військовополонених у Радянському Союзі, в повоєнний період Головне управління у справах військовополонених та інтернованих НКВС(МВС) СРСР створило ще одну окрему категорію таких таборів, що отримала назву «особливо-режимних».

Організація таборів особливого режиму для німецьких військовополонених та бранців союзних Третьюму рейху держав була започаткована наказом НКВС СРСР № 001130 від 9 вересня 1944 року «Про утримання особливих категорій військовополонених у таборах № 99 та № 171» [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 162, прим. 7, арк. 41–41зв.]. Одночасно заступник наркома внутрішніх справ СРСР Василь Чернишов затвердив і спеціальний нормативний документ – «Положення про режимні табори НКВС для військовополонених». Згідно цього документу в режимних таборах мали утримувати військовополонених підозрюваних або звинувачених у вчиненні «звірств і злодіянь» на окупованих територіях, так званих «активних фашистів», співробітників розвідувальних, контррозвідувальних та каральних органів ворога, утікачів і схильних до втеч бранців. Режим та охорона у таких таборах мали забезпечити надійну ізоляцію військовополонених від цивільних громадян та недопущення втеч такого «особливого контингенту» [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 162, прим. 7, арк. 42]

На території Української РСР табірні установи особливого режиму для іноземних військовополонених почали з'являтися у другій половині 1947 р. Їхній появі передував наказ міністра внутрішніх справ СРСР С. Круглова № 00664 від 26 червня 1947 р. «Про незадовільну охорону військовополонених у таборах МВС прикордонної смуги та заходи щодо посилення охорони й режиму утримання військовополонених у зонах і на роботах» [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 170, прим. 4, арк. 1–4]. Піддавши гострій критиці вкрай незадовільну роботу цілого ряду стаціонарних виробничих таборів для військовополонених з охорони бранців та організації режиму їх утримання низки таборів (зокрема й дислокованого на Київщині СТВ № 62), союзний міністр накреслив ряд першочергових завдань адміністрацій таборів, що мали понизити число втеч військовополонених. Важливим кроком у цьому напрямку була концентрація та ізоляція у спеціальних «особливо-режимних таборах» усіх військовополонених яких радянський режим розглядав як військових злочинців, реальних і потенційних політичних противників, ідеологічних і класових опонентів тощо. До числа військовополонених особливої категорії поступово зарахували також і засуджених за різноманітні політичні та кримінальні злочини. Одним із таборів концентрації цього так званого «підоблікового контингенту» був Київський СТВ № 62. Наприклад, тільки згідно одного наказу МВС СРСР №00476–1947 у цьому таборі в другій половині 1947 р. було сконцентровано 945 військовополонених угорців, румунів та австрійців із числа такого контингенту [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 299, арк. 2].

Щодо структури особливо-режимних таборів на Київщині, то станом на січень 1948 р. у складі управління Київського СТВ № 62 перебувало два режимні табірні відділення: № 4 (з лімітом 3600 осіб) та № 6 – на 600 військовополонених. Бранці цих табірних відділень працювали на об'єктах Особливої будівельно-монтажної частини № 300 Міністерства житлового цивільного будівництва УРСР, а також на Київському деревообробному комбінаті [Потильчак, 2004, с. 213]. У ході фільтрації військовополонених оперативними працівниками таборів контингенти режимних відділень зростали. Так, наприкінці листопада 1948 р. лімітну чисельність контингенту режимного відділення № 4 було збільшено до 2,100 осіб [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 193, прим. 64, арк. 1–2]. Як наслідок, у листопаді 1948 р., особові склади співробітників режимних відділень було додатково посилено оперативними працівниками та охороною [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 190, прим. 9, арк.1–4.; прим. 63, арк. 1].

Суттєве зростання частки затриманого від репатріації контингенту, котрий, за рішенням директивних органів СРСР, активно піддавався тиску, репресіям і каральним акціям із боку оперативно-слідчих структур УПВІ – ВВІ МВС, прокуратури та суду, викликало необхідність посилення охорони та режиму утримання цієї категорії військовополонених. Відтак, низка табірних відділень і управлінь були перепрофільовані на особливо-режимні об'єкти та паралельно створено кілька нових. У червні – липні 1949 року цілий київський табір № 62 був перепрофільований у табір для військовополонених особливого режиму. В його складі знаходилося 6 режимних табірних відділень, з лімітом 6,500 осіб (решта були нережимними) [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 215, прим. 27, арк. 1.; ф. 5, оп.2, спр. 314, арк. 246].

Від початку 1948 р. почалося інтенсивне й незворотнє скорочення

контингентів таборів для військовополонених на території України, що потягнуло за собою суттєве скорочення мережі табірних відділень. Про це свідчить статистика УПВІ МВС УРСР. Станом на 1 січня 1948 р. у 19-ти табірних відділеннях київського СТВ № 62 утримувалося 18,991 військовополонених. Протягом 1948 р. на батьківщину було репатрійовано 13,390 осіб, у зв'язку з чим розформували цілий ряд табірних відділень [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 317, арк. 124].

Зокрема, 16 січня 1948 р. з'явився наказ МВС СРСР № 0047 за підписом заступника міністра В. Чернишова, яким розформувалися одразу 13 відділень у структурі табору № 62 із загальним лімітом контингенту 10,850 осіб. Серед них ліквідували: відділення № 1 на 600 військовополонених при будівельному управлінні № 5 тресту «Газнафтопровідбуд» Міністерства будівництва підприємств паливної промисловості СРСР; відділення № 6 на 1,600 військовополонених при тресті «Хрещатикбуд» Міністерства житлового цивільного будівництва УРСР (далі – МЖЦБ УРСР); відділення № 8 на 600 військовополонених на асфальтному заводі тресту «Гідробуд» МЖЦБ УРСР; відділення № 10 на 800 осіб на об'єктах будівництва ОБМЧ № 300 МЖЦБ УРСР та київському заводі імені Лепсе Міністерства машинобудування СРСР; відділення № 11 на 700 військовополонених при тресті «М'ясохолодпром» Міністерства харчової промисловості СРСР; відділення № 15 на 1,200 осіб при БМУ–26 Міністерства авіаційної промисловості СРСР; відділення № 18 з лімітом 1,000 військовополонених при 2-му залізничному корпусі Міністерства збройних сил СРСР; відділення № 21 на 1,100 осіб на зал. ст. Тараса Шевченка (м. Сміла, Черкащина) при Управлінні будівництва та відновлення заводів № 21 Одеської залізниці Міністерства шляхів сполучення СРСР; табірне відділення № 22 у Києві на 1,200 військовополонених при УБВЗ № 12 Південно-Західної залізниці МШС СРСР; табірне відділення № 23 на 500 осіб при 2-му залізничному корпусі Міністерства збройних сил СРСР; табірне відділення № 24 у селищі Тальному на 600 осіб при гранітному кар'єрі ГУШОСДОР МВС СРСР; табірне відділення № 29 на 400 осіб при Смілянському цукрокомбінаті Міністерства харчової промисловості СРСР, а також відділення № 30 у Києві на 450 військовополонених при Будівельному відділі № 3 Міністерства внутрішніх справ СРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 190, прим. 9, арк. 1–2].

Залишені діючими 17 табірних відділень СТВ № 62 отримали нову нумерацію, пункти дислокації, лімітну чисельність і типові штати співробітників. Табірне відділення № 1 у Києві на 1,100 військовополонених створювалося при Будівельному управлінні № 5 тресту «Головнафтогазопровідбуд» Міністерства будівництва підприємств паливної промисловості СРСР і Київському авторемонтному заводі № 5 МВС СРСР. У структурі цього відділення утворювався невеликий виробничий підрозділ на 200 осіб, (т. з. «відрядження») для використання на об'єктах Головного повітряного флоту при Раді Міністрів УРСР. Відділення № 2 на залізничній станції Дарниця з лімітом 2,000 осіб для використання на роботах тресту «Київпаливобуд» Міністерства будівництва підприємств паливної промисловості СРСР. Табірний виробничий підрозділ № 3 на 400 військовополонених облаштовували при тресті «Укрвугіллябрикетбуд» МБПП СРСР. Режимне табірне відділення № 4 з лімітом 3,600 бранців мало забезпечувати робочою силою будівництва Київського мотоциклетного заводу та заводу «Укркабель». Контингент 2,000 осіб табірної відділення № 5 працював на об'єктах

тресту «Хрещатикбуд», тресту «Гідробуд» МЦЖБ УРСР, Управління будівництва урядових споруд при РМ УРСР, Будівельного тресту № 3 МВС СРСР. Унаслідок цих масштабних реорганізаційних змін київський СТВ № 62 отримав нову лімітну чисельність контингенту в кількості 19,700 військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 190, прим. 9, арк. 1–4].

У квітні 1948 р. список підрозділів СТВ № 62 поповнився відділенням № 18. До структури київського табору його передали зі складу табірної управління № 149 у Харкові, що знаходилося надто далеко від табірної відділення № 8 у Конотопі Полтавської області. Як видно з наказу, підписаного заступником міністра МВС СРСР Іваном Серовим, метою цього кроку було налагодження більш оперативного керівництва цим табірним виробничим підрозділом. 600 військовополонених цього табірної відділення працювали на відновленні пошкоджених і будівництві нових залізничних колій Московсько-Київської залізниці, що забезпечувало УБВР-12 Міністерства шляхів сполучення СРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 190, прим. 62, арк.1]. Проте реорганізоване відділення № 18 перебувало в складі СТВ № 62 недовго. Вже 29 вересня 1948 р. заступник міністра внутрішніх справ СРСР генерал армії Масленников підписав наказ про ліквідацію цього табірної відділення у зв'язку зі зменшенням чисельності військовополонених. Разом із ним було ліквідовано й інший табірний підрозділ – № 16, що обслуговував об'єкти будівництва на території Ботанічного саду АН УРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 193, прим. 25, арк. 1–2].

Прискорення процесу репатріації військовополонених зумовило подальше скорочення контингентів табірних відділень СТВ № 62 та як наслідок – їх ліквідацію. 5 листопада 1948 р. І. Серов ліквідував своїм наказом раніше важливий табірний підрозділ № 7, бранці якого працювали на київських ГЕС № 2 та ТЕЦ, на заводі «Керамік» [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 193, прим. 54, арк. 1–2]. Закінчення в основному розчистних і відновлювальних робіт на Хрещатику та урядових об'єктах в центрі столиці мало наслідком переміщення залишків контингенту військовополонених із табірної відділення № 5 до інших табірних підрозділів та його ліквідацію. Наказ заступника міністра внутрішніх справ СРСР І. Серова № 001392 про розформування цього табірної відділення з'явився 22 вересня 1948 р. [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 193, прим. 65, арк. 1–2].

Наслідком зменшення чисельності утримуваного контингенту та особового складу працівників, а відтак і ліквідації табірних підрозділів для військовополонених стала оптимізація структури та штатного складу по всій вертикалі ГУПВІ МВС СРСР. Зокрема, у травні – червні 1948 р. наказами МВС СРСР та МВС УРСР було змінено штати управління, відділів, відділень та груп у справах військовополонених. Відтепер у складі УПВІ МВС УРСР працювало 76 осіб, а відповідне відділення при УМВС Київської області нараховувало лише 4 працівники [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 192, прим. 11, арк. 1–3; ф. 46, оп. 1, спр. 116, прим. 5, арк. 1–12].

Попри репатріацію військовополонених та стійкі тенденції щодо скорочення мережі таборів для цього контингенту примусової робочої сили, табірні мережа ГУПВІ МВС СРСР, невід'ємною частиною якої були табори на території УРСР, як і раніше мала забезпечувати широкомасштабне та максимально ефективно трудове використання військовополонених. Відтак, навіть у 1948 році, коли вже тривала масова репатріація, керівництво ГУПВІ МВС СРСР продовжувало облаштовувати

нові табірні відділення, передислоковувати існуючі табори, реорганізувати окремі табірні підрозділи змінюючи їхню лімітну чисельність контингенту та штатну чисельність особового складу.

У столиці Української РСР подібні зміни відбувалися доволі інтенсивно. Зокрема, скорочення обсягів робіт на об'єктах будівництва ЦК КП(б)У зумовило переведення у червні-липні 1948 р. військовополонених табірної відділення № 11 на нове місце робіт – на об'єкти Будівельно-монтажного тресту № 3 МВС УРСР. Тоді ж у складі табірних відділень №№ 5 та 10 було організовано два табірні відрядження чисельністю 250 військовополонених у кожному. Ці контингенти бранців також задіяли на будівництвах БМТ–3 МВС УРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 192, прим. 30, арк. 1–2].

Швидке скорочення мережі табірних управлінь для військовополонених в УРСР інколи приводило до нестандартних організаційних кроків з боку ГУПВІ МВС СРСР. Одним із таких стало переміщення залишків контингентів ліквідованого у червні 1948 р. управління та табірних відділень СТВ № 253 у Вінниці до складу київських таборів. Зокрема, весь працездатний контингент розформованої установи передавався табору ГУШОСДОР МВС СРСР № 414, а знесилених і непрацездатних військовополонених сконцентрували в підрозділах СТВ № 62 [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 192, прим. 27, арк. 1–2]. Однак, на цьому історія таборів для військовополонених у Вінниці не завершилася. На основі залишеного контингенту працездатних бранців у серпні 1948 р. ГУПВІ МВС СРСР створило у місті нове табірне відділення (№ 19) у складі київського СТВ № 62. Його 300 військовополонених до весни 1949 р. продовжували використовувати на відбудові житлового фонду та комунального господарства Вінниці, підрядником яких був обласний будівельний трест МЦЖБ УРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 192, прим. 69, арк. 1–2].

Згідно наказу МВС СРСР № 0476–1947 р. протягом 1948 р. у київському таборі № 62 сконцентрували 945 осіб військовополонених угорців, румунів та австрійців, які знаходилися на обліку в оперативних відділах таборів і були затримані від репатріації [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 299, арк. 2]. Цих бранців мали піддати посиленій перевірці репатріаційних комісій аби виявити серед них осіб причетних до різного роду кримінальних та воєнних злочинів.

У контексті Київщини такий організаційний крок як передислокація цілих табірних управлінь, зачепила лише систему таборів ГУШОСДОР МВС справ СРСР Сергій Круглов підписав наказ № 001468 «Про передислокацію табору МВС для військовополонених № 414 при будівництві № 8 ГУШОСДОРУ МВС СРСР». Згідно наказу табірне управління було переведене з Києва до Запоріжжя. На нових місцях дислокації зосереджений у 16-ти реорганізованих і новостворених табірних відділеннях контингент військовополонених мав забезпечити добудову автошляху Москва–Харків–Сімферополь. Попри це переміщення, далеко не весь контингент СТВ № 414 змінив свою «прописку». Зокрема, табірні відділення №№ 3, 8 та 9 разом з їхніми бранцями, особовим складом і майном, були передані до складу СТВ № 62. Тут вони отримали нові ліміти та порядкову нумерацію (№№ 20–22). Зокрема, колишнє табірне відділення №4 СТВ № 414 з лімітом контингенту 550 осіб в структурі табору № 62 отримало № 20 та продовжувало обслуговувати Дарницький авторемонтний завод. Табірний виробничий підрозділ № 414/8 на 200

військовополонених, що дислокувався в Броварах, отримав № 21. Колишнє відділення № 414/9 отримало в структурі СТВ № 62 № 22 та ліміт 700 військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 193, прим. 84, арк. 1–2].

Протягом 1948 р. у системі радянських таборів для військовополонених поширилася ще одна структурна новація – так названі «табірні відрядження». Виникли вони ще у 1946 р. як позаштатні підрозділи табірних відділень, що створювалися з метою забезпечення робочою силою окремих підприємств і будівництв. Наприклад, у складі табірних відділень управління табору ГУШОСДОР № 414, станом на 1 січня 1947 р., знаходилося п'ять таких підрозділів [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 192, арк. 32–51]. 23 червня 1948 р. у складі управління СТВ № 62 з'явилося два табірних відрядження з контингентом 250 осіб у кожному. Їхні військовополонені працювали на об'єктах МВС та МДБ УРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 192, прим. 7, арк. 1–2; прим. 30, арк. 1–2; 75, прим. 12, арк. 2; прим. 71, арк. 1].

З'явившись як факт системи трудового використання військовополонених, табірні відрядження тривалий час залишалися поза її нормативним полем. Табірні адміністрації все частіше використовували цей інструмент у менеджменті експлуатації праці бранців військового полону. Відтак МВС СРСР вирішило нормативно врегулювати їхнє створення та функціонування. 30 липня 1948 р. заступник міністра внутрішніх справ СРСР І. Серов підписав наказ № 00916 «Про запровадження у складі табірних відділень таборів МВС для військовополонених штатних підрозділів – відряджень і встановлення для них типового штату» [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 193, прим. 62, арк. 1–2]. Керуючись цим відомчим приписом органи УПВІ–ВВІ МВС УРСР протягом вересня–грудня 1948 р. реорганізували у табірні відрядження кілька малокомплектних табірних відділень. Наприклад, 29 вересня 1948 р. у відрядження при табірному відділенні № 11 СТВ № 62 було переформували табірне відділення № 12, чий контингент працював на київських об'єктах будівництва МВС УРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 193, прим. 25, арк. 2].

На початку 1949 р. на Київщині залишився та діяв один стаціонарний табір для військовополонених (СТВ № 62). За підрахунками професора О. Потильчака у його складі перебувало тоді 17 табірних відділень загальною лімітною чисельністю 16,650 осіб [Потильчак, 2004, с. 369]. Офіційна звітність оперативного відділу УПВІ МВС УРСР зафіксувала показник фактичної чисельності контингенту СТВ № 62 на 1 січня 1949 р. у кількості 10,691 військовополоненого. Серед них: німців – 8,696 осіб; громадян Австрії – 327; угорців – 1,149, румунів – 112 та 407 військовополонених інших національностей. Протягом того року з табірних відділень київського табору на батьківщину було репатрійовано 13,390 бранців [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 314, арк. 125].

Упродовж 1949 р. пріоритетними напрямками діяльності УПВІ МВС УРСР, поряд із завершенням репатріаційних заходів, визначалися удосконалення організації праці військовополонених та інтернованих, забезпечення медико-санітарного нагляду, а також формування табірних структур з посиленням режимом утримання та охорони [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 313, арк. 1-5, 16-18]. Реалізація розпоряджень уряду СРСР від лютого та червня 1949 р. щодо повернення на батьківщину громадян Австрії, Німеччини та Японії зумовила найбільш масштабну

за повоєнний період репатріацію контингенту військовополонених з території УРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 213, прим. 29, арк. 1–9; Русский архив, 1996, с. 500–501, 510–513].

Процеси структурування та скорочення контингенту простежуються на прикладі табору № 62 (м. Київ). ГУПВІ МВС СРСР спланував та провів протягом 1949 р. репатріацію військовополонених та інтернованих із таборів на території України. Її масштаби виявилися найбільшими за всі попередні роки. Зокрема, протягом січня – квітня 1949 р. із СТВ № 62 до інших таборів та на батьківщину відправили 3,043 військовополонених. За цей самий час контингент київського табору поповнили лише 726 бранців, переданих із інших режимних установ ГУПВІ МВС СРСР. В результаті, за даними на 1 квітня 1949 р. у його 12 табірних відділеннях утримувалося 8374 військовополонених. Протягом квітня-червня (2й квартал 1949 р.) із табору репатріювали 3,320 військовополонених, розформувавши при цьому 6 табірних відділень. Водночас, за цей час до Києва надійшло 3,206 бранців із інших таборів. У результаті, на 1 липня 1949 р. чисельність контингенту СТВ № 62 складала 8,260 військовополонених (4,671 німець; 230 австрійських громадян, 2,751 угорець, 10 румунів та 598 військовополонених інших національностей). Виконуючи вказівки Москви, адміністрація табору провела фільтрацію режимного контингенту військовополонених за етнічним принципом і сконцентрувала їх відповідно до національності та громадянства. Зокрема, у табірному відділенні № 2 утримували німців та австрійських громадян, у режимному відділенні № 4 – угорців, а табірний підрозділ № 13 призначався для утримання багатонаціональної громади інших, затриманих від репатріації, військовополонених [41, арк. 184–185]. Продовжуючи планову репатріацію бранців, протягом квітня-червня 1949 р. із Київського табору на батьківщину було відправлено 3338 військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 5, оп.2, спр. 314, арк. 189].

Не дивлячись на триваючу масову репатріацію військовополонених, плани їх трудового використання залишалися в дії і потребували відповідного забезпечення. У складі табору № 62 (м. Київ) у квітні, червні та серпні 1949 р. облаштовували 3 табірні відрядження. Перше з них (лімітною чисельністю 80 осіб) організували у м. Кремінці Станіславської області для відбудови санаторію МВС СРСР. Інші два (з лімітом 250 та 100 осіб відповідно) були створені в передмісті та приміській зоні столиці – у сел. Святошин і Конча-Заспа. Бранці цих табірних відряджень використовувалися на будівництві житла для працівників заводу “Більшовик” та дачного містечка Ради Міністрів УРСР [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 213, прим. 45, арк. 1; прим.70, арк. 1; прим. 101, арк. 1; спр. 215, прим. 38, арк.1–2].

Суттєве зростання частки затриманого від репатріації контингенту, котрий, активно піддавався тиску, репресіям і каральним акціям із боку оперативно-слідчих структур системи радянського військового полону, прокуратури та суду, викликало необхідність посилення охорони та режиму утримання цієї категорії військовополонених. Відтак, низка табірних відділень і управлінь були перепрофільовані на особливо-режимні об'єкти та паралельно створено кілька нових. У червні-липні поточного року Київський табір № 62 був перепрофільований у табір для військовополонених особливого режиму. В його складі знаходилося 6 режимних табірних відділень, з лімітом – 6500 осіб (решта були – нережимні) [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 215, прим. 27, арк. 1.; ф. 5, оп.2, спр. 314, арк. 246].

У серпні-вересні 1949 р. сталася докорінна реорганізація штатів відділів, відділень та груп у справах військовополонених та інтернованих УМВС областей. Зокрема, наказом МВС СРСР № 00779 від 13 серпня 1949 р., продубльованим у вересні республіканським міністерством, - ГПВІ УМВС Київської області розформували [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 215, прим. 34, арк.1-5.; ф. 46, оп. 1, спр. 136, арк. 91–98].

Підсумовуючи, необхідно відмітити, що 1946–1950 рр. виявилися своєрідним піком в історії розвитку табірної мережі для військовополонених на території столичного регіону. У цей час основним методом розвитку табірної господарства було реорганізаційно-структурне адміністрування. В умовах припинення надходження додаткових “свіжих” контингентів “бранців війни”, та наявної гострої потреби в робочих руках військовополонених, влада вимушена була постійно поповнювати табірні бараки за рахунок в’язнів інших подібних таборів. Водночас, у процесі фільтраційно-репатріаційної роботи ГУПВІ МВС СРСР табірні відділення Київщини були транзитною зоною для концентрації військовополонених.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що в 1946–1950 рр. Київщина посідала помітне місце у загальносоюзній системі радянського військового полону. Саме тут функціонувала одна з найрозгалуженіших мереж стаціонарних таборів і табірних відділень, які забезпечували трудове використання іноземних військовополонених на ключових об’єктах промисловості, транспорту, енергетики та будівництва.

Організаційна динаміка табірної мережі визначалася двома взаємопов’язаними процесами – зростанням масштабів трудової експлуатації та поступовим згорганням системи у зв’язку з репатріаційними кампаніями кінця 1940-х рр. Характерною особливістю регіональної табірної структури було її високе адміністративне навантаження: часті реорганізації, зміни дислокацій і лімітів контингентів, що свідчить про прагнення радянського керівництва максимально ефективно використовувати ресурс примусової праці.

Документи Галузевого державного архіву МВС України підтверджують, що протягом зазначеного періоду на території Київської області діяли два основні табори – СТВ № 62 та № 414, у складі яких функціонували десятки табірних відділень і відряджень. Їхні контингенти активно залучалися до будівництва промислових об’єктів, реконструкції транспортної мережі, відновлення міської інфраструктури. Водночас саме у Києві було створено низку режимних і особливо-режимних відділень, що відображало зростання контролюючих та репресивних функцій радянської табірної системи.

У 1948–1949 рр. процеси масової репатріації спричинили різке скорочення чисельності військовополонених і поступову ліквідацію більшості табірних підрозділів. Проте навіть у цей час МВС СРСР продовжувало використовувати залишки контингентів у пріоритетних галузях народного господарства – насамперед у будівництві, шляховому господарстві та промисловості паливно-енергетичного комплексу.

Отже, функціонування таборів для військовополонених на Київщині в 1946–1950 рр. є яскравим прикладом післявоєнної мобілізаційної моделі використання людських ресурсів у СРСР. Ця система, що поєднувала репресивні й економічні

механізми, стала невід'ємним елементом відбудовчої політики радянської влади та складовою ширшого контексту історії примусової праці в повоєнній Україні.

Список використаних джерел та літератури

Алексеева-Процюк Д., 2007. Працевикористання військовополонених та інтернованих у відбудові міста Києва (1945-1950 рр.). *Форум права*, 3, 11-14.

Алексеева-Процюк Д. О., 2008. Організація роботи і утримання військовополонених та інтернованих на відбудові об'єктів столиці України (1945-1950 рр.). *Військовий полон та інтернування (1939-1950 рр.)*. Київ: Парламентське видавництво, 255-259.

Алексеева-Процюк Д. О., 2011. *Використання праці іноземних військовополонених та інтернованих на території України (1939-1953): нормативно-правові та організаційні засади*. Київ-Дрогобич: ПП Посвіт. 240 с.

Военнопленные в СССР. 1939-1956. Документы и материалы (2000) / Сост. М. М. Загорулько, С. Г. Сидоров, Т. В. Царевская / Под. ред. проф. М. М. Загорулько. Москва: Логос, 1120 с.

Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України (далі – ГДА МВСУ). Ф. 5. Оп. 2. Управління у справах військовополонених та інтернованих НКВС (МВС) Української РСР. Спр. 185. *Штатна розстановка Управління табору МВС № 62* (1946). 49 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 199. *Доповідні записки про агентурно-оперативну роботу серед військовополонених за 1946 рік* (30.03.1946 – 29.08.1946). 157 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 299. *Доповідні записки за 1948 рік* (04.1948 – 30.11.1948). 107 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 313. *Плани роботи УПВІ МВС Української РСР* (3.01. 1949 – 31.12. 1949). 51 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 314. *Вказівки оперативного відділу УПВІ МВС УРСР по агентурно-оперативній роботі серед військовополонених, інтернованих та особового складу* (01.01.1949 – 31.12.1949). 246 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 317. *Листування з табором № 62 МВС* (01.01.1949 – 03.11.1949). 456 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Накази, розпорядження НКВС, МОГП, МВС СРСР. Спр. 152. *Накази МВС СРСР за 1946 рік з № 002/001 по № 00701* (03.01.1946 – 19.07.1946). 111 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп.1. Спр. 154. *Накази МВС СРСР за 1946 рік з № 00706 по № 001228* (19.07.1946 – 31.12.1946). 61 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 162. *Директиви МВС СРСР за 1946 рік з № 187 по № 304* (22.07.1946 – 31.12.1946). 36 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 168. *Накази МВС СРСР за 1947 рік з № 004 по № 00643* (02.01.1947 – 20.06.1947). 102 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 170. *Накази МВС СРСР за 1947 рік з № 00654 по № 001317* (24.06.1946 – 31.12.1947). 107 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 190. *Накази МВС СРСР за 1948 рік з № 005 по № 00479* (03.01.1948 – 30.04.1948). 75 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 192. *Накази МВС СРСР за 1948 рік з № 00508 по № 00991* (10.05.1948 – 18.08.1948). 77 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 193. *Накази МВС СРСР за 1948 рік з № 001003 по № 001516* (19.08.1948 – 31.12.1948). 93 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 215. *Накази МВС СРСР за 1949 рік з № 00604 по № 001144* (21.06.1949 р. – 31.12.1949). 120 прим.

ГДА МВСУ. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 116. *Накази МВС УРСР за 1948 рік з № 001 по № 00149. Том 1* (03.01.1948 – 03.06.1948). 479 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 136. *Накази МВС УРСР за 1949 рік з № 00212 по № 00355. Том 2.* (12.08.1949 – 28.12.1949). 358 арк.

ГДА МВСУ. Ф. 83. Оп. 1. Спр. 228. *Журнал дислокації лагерей, спецгоспиталей для военнопленных и рабочих батальйонов интернированных бывшего УПВИ МВД УССР за 1943–1951 гг.*

Русский архив: Великая Отечественная война. Иностранцы военнопленные второй мировой войны в СССР. Т. 24 (13), под общ. ред. Владимира Золотарева. Москва: ТЕРРА, 1996. 560 с.

Потильчак О.В. а *Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939-1954): монографія*. Київ: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2004. 482 с.

Чайковский А. С. *Плен. За чужие и свои грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939-1953 гг.* Киев: Парламентское изд-во, 2005. 972 с.

References

Alyeksyeyeva-Protsyuk, D., 2007c. Pratsyvykorystannya viys'kovopolonenykh ta internovanykh u vidbudovi mista Kyuеva (1945-1950 rr.) [Labor use of prisoners of war and internees in the reconstruction of the city of Kyiv (1945-1950)]. *Forum prava*, 3, 11-14. [in Ukrainian].

Alyeksyeyeva-Protsyuk D. O., 2008a. Orhanizatsiya roboty i utrymannya viys'kovopolonenykh ta internovanykh na vidbudovi ob'yektiv stolytsi Ukrayiny (1945-1950 rr.) [Organization of work and maintenance of prisoners of war and internees during the reconstruction of the capital of Ukraine (1945-1950)]. *Viys'kovyy polon ta internuvannya (1939-1950 rr.)*. Kyiv: Parlaments'ke vydavnytstvo, 255-259. [in Ukrainian].

Alyeksyeyeva-Protsyuk, D. O., 2011. *Vykorystannya pratsi inozemnykh viys'kovopolonenykh ta internovanykh na terytoriyi Ukrayiny (1939-1953): normatyvno-pravovi ta orhanizatsiyini zasady* [Use of the labor of foreign prisoners of war and internees on the territory of Ukraine (1939-1953): legal and organizational principles]. Kyiv-Drohobych: PP Posvit. [in Ukrainian].

Chaykovskiy, A. S., 2005. *Plen. Za chuzhiye i svoi grekhi (Voyennoplennyye i internirovannyye v Ukraine 1939-1953 gg.)* [Captivity. For the sins of others and their own (Prisoners of war and internees in Ukraine 1939-1953)]. Kiev: Parlamentskoye izd-vo, 972 s. [in Russian].

Potylychak, O.V., 2004a. *Radyans'ky viys'kovyy polon ta internuvannya v Ukrayini (1939-1954): monohrafiya* [Soviet military prisoners and internment in Ukraine (1939-1954): monograph]. Kyiv: Vyd-vo Nats. ped. un-tu im. M. P. Drahomanova, 482 s. [in Ukrainian].

Zagorulko, M. (Ed.), 2000. *Voennoplennyye v SSSR. 1939-1956. Dokumenty i materialy* [Prisoners of war in the USSR. 1939-1956. Documents and materials] / Sost. M. M. Zagorulko, S. G. Sidorov, T. V. Carevskaya. Moscow: Logos, 2000. [in Russian].

Zolotarev, V. (Ed.), 1996. *Russkii arkhiv: Velikaia Otechestvennaia voina. Inostrannyye voennoplennyye Vtoroi mirovoi voiny v SSSR*. [Russian Archive: The Great Patriotic War. Foreign Prisoners of War of the Second World War in the USSR] T. 24 (13). Moscow: TERRA. [in Russian].

THE REGIONAL CAMP NETWORK FOR PRISONERS OF WAR IN THE KYIV REGION, 1946–1950

Nazar Chekysh

Postgraduate Student,

Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. Purpose of the Article. Drawing on an analysis of documents preserved in the holdings of the Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, this study examines the activities of the USSR Ministry of Internal Affairs (MVD) related to the establishment, development, reorganization, and liquidation of stationary camps for foreign prisoners of war (hereinafter – SPWCs) in Kyiv and the Kyiv region during 1946–1950. Particular attention is paid to the defining features and specific characteristics of the regional POW camp network in the post-Second World War period. **The research methodology** is grounded in the principles of scholarly rigor, historicism, and objectivity. The systemic method made it possible to identify and characterize the objectives and administrative tasks pursued by the Soviet authorities in organizing camps for prisoners of war in the Kyiv region. Contextual analysis of legal acts enabled the elucidation and interpretation of relevant ministerial normative documents of the USSR MVD pertaining to this issue. **The novelty of the study** lies in its formulation and elaboration of a research problem that has not yet received a comprehensive historiographical treatment in works addressing the regional dimensions of the Soviet POW system during and after the Second World War. **Conclusions.** Between 1946 and 1950, a ramified network of stationary camps and camp subdivisions operated in the Kyiv region, ensuring the organized use of foreign prisoners of war as forced labor at key industrial, transport, energy, and construction sites. The organizational dynamics of this network were shaped by two interrelated processes: the expanding scale of labor exploitation and the gradual dismantling of the system resulting from the repatriation campaigns of the late 1940s. A distinctive feature of the regional camp structure was its

significant administrative volatility – frequent reorganizations, relocations, and adjustments of contingent limits – which reflected the Soviet leadership’s intent to maximize the efficiency of forced-labor resources. During the period under study, two stationary POW camps operated in the Kyiv region – Camps No. 62 and No. 414 – each comprising numerous camp branches and work detachments. Their contingents were extensively employed in the construction of industrial facilities, reconstruction of the transportation network, and restoration of urban infrastructure. Kyiv also hosted several regime and special-regime departments, reflecting the growing supervisory and repressive functions of the Soviet camp administration. In 1948–1949, mass repatriation processes led to a sharp decline in the number of prisoners of war and to the gradual dissolution of most camp subdivisions. Nevertheless, even in this final phase, the USSR MVD continued to employ the remaining contingents in priority sectors of the national economy – primarily construction, road maintenance, and industries of the fuel-energy complex. Thus, the functioning of POW camps in the Kyiv region in 1946–1950 exemplifies the postwar Soviet mobilizational model of labor utilization. This system – combining repressive mechanisms with economic imperatives – became an integral component of the USSR’s reconstruction policies and a constituent element of the broader history of forced labor in postwar Ukraine.

Key words: *prisoners of war, Second World War, Kyiv, Kyiv region, stationary production camps, camp subdivisions, forced labor utilization, camp reorganization and liquidation, POW repatriation.*